

КЊИЖЕВНИ ЧАСОПИСИ НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА У РС

Студија случаја: часопис *Lumina*

Рад доноси сажет преглед циљева, исхода, друштвено-културне мисије и значаја књижевних часописа националних мањина у Републици Србији, на примеру једне од публикација тог типа дуге традиције, усмерене ка румунској националној заједници као једној од најбројнијих у РС. Истраживање се фокусира на одређени жанр периодике – *уводник*, и рубрике – *друштвена питања*, *есеје*, *преводе* и сл., које у контексту наведене грађе имају нарочиту функцију. Услед специфичних околности које утичу на обликовање наведене грађе, тумачена публикација биће двоструко контекстуализована – у датој националној књижевности и у интеркултуралном контексту, где ће се нарочита пажња посветити међукултурном дијалогу часописа националних мањина.

Кључне речи: књижевни часописи (периодика), национална мањина, култура, политика, идеологија.

1. Преглед и опште одлике најзначајнијих књижевних часописа националних мањина у Републици Србији

Најпре треба појаснити наведено градирање у поднаслову: иако смо мишљења да, у контексту теме коју разматрамо, свака књижевна публикација националне мањине у нематичној држави значајно доприноси очувању националног идентитета, треба истаћи да у Републици Србији постоје књижевни часописи националних мањина дуге традиције: значајан број периодичних књижевних публикација националних мањина покренут је након Другог светског рата (в. историјат часописа *Lumina*). Они су, уједно, *споменице* развоја дате мањинске културе у нематичној држави кроз сплет културно-просветних установа. У тренутку писања овог рада релевантна је информација да су своје националне савете конституисали припадници двадесет две националне мањине РС. Национални савет гарантује остварење права националне мањине

¹ mirjana.bojanic.cirkovic@filfak.ni.ac.rs

на самоуправу у култури, обавештавању и службеној употреби језика и писма.²

Међу хронолошки новијим изворима за проучавање развоја и доприноса савремених књижевних часописа националних мањина у РС, драгоцене информације могу се добити у оквиру резултата двогодишњег пројекта „Мањинске заједнице у Србији”, чији је реализатор недељник *Време*, на челу са Наташом Херор, уредницом културног додатка посвећеног мањинским заједницама у Србији, а подржаног од стране Министарства културе и информисања. Чланак „Култура националних мањина” (*Време* бр. 1199–1200, 26. 12. 2013) доноси кратак, али језгровит преглед најзначајније књижевне публицистике најбројнијих националних мањина у РС. Међу књижевним часописима националних мањина у РС, по традицији, континуитету, утицају и мисији издваја се публикација *Lumina* издавачке куће „*Libertatea*” у Панчеву. Године у којој је објављен чланак на који се позивамо, 2013, *Lumina* и „*Libertatea*”, књижевни часопис румунске националне мањине и наведена издавачка кућа, обележили су двеста тридесет година румунске писмености у Банату (РС). Наведени чланак доноси и важне податке о књижевним часописима на најмлађем словенском књижевном језику – русинском; реч је о публикацијама *Švetlošč*, за читалачку публику старијег узраста и *Zahratka*, намењеној деци. И хрватска национална заједница, која је као мањинска заједница у АП Војводини, односно у РС призната тек 2022. године, има своје књижевне часописе *Rukovet* и *Nova riječ*.³

2. Културна мисија књижевних часописа националних мањина у РС и шире

Истраживачу књижевних часописа националних мањина у РС већ мали узорак грађе постаје добар показатељ за усмерење/деловање/утицај/допринос/циљ наведених публикација. Најпре, индикативни су њихови називи који се, и мимо контекста књижевних часописа националних мањина, по значају (одређења) могу упоредити са личним именом (и презименом), отиском прста или генетским кодом. Међу називима књижевних часописа националних мањина у РС фреквентна је лексема светлост (*Lumina*, *Švetlošč*, *Torčanska svetlost*). У ширем контексту, по семантици је можемо упоредити са Вуковом *Даницом* (1826–1829; 1934), усмереној ка „најбитнијим темама

² Подаци су наведени према званичном Регистру националних савета националних мањина РС: <http://mduls.gov.rs/registri/registar-nacionalnih-saveta-nacionalnih-manjina/?script=lat> (9. 10. 2022)

³ Треба разграничити тренутак досељавања наведених националних мањина и признавања њиховог мањинског права у РС. Примера ради, Русини насељавају Војводину, претежно општину Руски Крстур већ од 18. века, а њихов језик је међу најмлађим признатим књижевним језицима словенских народа у РС.

и личностима 'за културно битије нашег народа'" (Петров 2010: 27), чинећи укупношћу својих књижевних и публицистичких жанрова „својеврсну националну енциклопедију" (Матицки 1997: 9).

2.1. Часопис националне мањине у интеркултурном дијалогу

Разматрање овог аспекта књижевних часописа националних мањина у РС почињемо запажањем В. Поповића, Ф. Немета и М. Н. Журке (2020: 188–189) да је „књижевност у Војводини" (као репрезенту укрштаја култура у РС) „јединствена", те се може посматрати као „посебан културни феномен". Дакле, мултикултуралност је чињеница јавног живота АП Војводина. Књижевни часописи су у том контексту важни ради унапређења заједничког живљења националних мањина кроз прожимање, међусобно упознавање, усвајање вредности другог. У овом контексту илустративан (а по томе јединствен у Европи) јесте књижевни часопис *Мост*, у коме се прилози истовремено објављују на српском и румунском језику. Једна од чланова његовог уредништва, Илеана Урду-Ненадић (2020) истиче да је *Мост* „настао из потребе да се оно што се пише с једне и друге стране границе објављује на два језика".

Међутим, како и поред подршке Покрајинског секретаријата за културу, јавно информисање и односе с верским заједницама кроз финансирање и суфинансирање пројеката од значаја за културу и уметност националних мањина – националних заједница у АП Војводини, у више области (у овом случају нарочито важне заштите нематеријалног културног наслеђа и савремене уметности, стваралаштва и издавачке делатности на језицима националних мањина у АП Војводини) развој књижевних часописа националних мањина умногоме зависи од „расположења и иницијативе појединаца – (тада, прим. аут.) углавном учитеља у румунским селима" (Поповић и др. 2020: 189), последњих деценија културна мисија националне мањине односи превагу над интеркултуралношћу. О овом проблему нарочито смело и аргументовано говоре управо преводиоци. Илеана Урсу-Ненадић (2020) – песникиња и преводилац, уредница двојезичног листа за књижевност и културу *Oglinda / Огледало* и чланица редакције вишејезичног зборника *Мост* који, у издању Културно-просветне заједнице Сечањ и Савеза Срба из Румуније – Темишвара, чија је традиција објављивања књижевних прилога на језицима више националних мањина у РС, сведочи да се „мањинске заједнице, што због финансијске оскудице, што због демографског пада, све више затварају у себе. Полако постају перо у пауновом репу." Прецизније, недостатак средстава за преводе за последицу има редукацију прилога/панорама из књижевности осталих националних мањина.

3. Значај, утицаји и допринос књижевних часописа националних мањина на примеру панчевачке *Lumina*

Часопис *Lumina* хронолошки није први, али остаје најзначајнији књижевни часопис румунске националне мањине у РС. Позивајући се на истраживања Р. Флоре (1997) и К. Рошуе (1997), Поповић и др. (2020: 188–204) дају дијахронију развоја књижевних часописа на румунском језику у РС. Први писани медији на језику ове националне мањине били су народни календари, публиковани 1922–1925. у Панчеву. Циљ поменутих календара био је публикавање углавном кратких књижевних дела/сцена фолклорног и/или верског карактера, погодних за потребе школа и културних друштава, тачније за приказивање истих на одређеним свечаностима, саборима и другим културним дешавањима. Под називом данашњег најзначајнијег књижевног часописа румунске националне мањине у РС од 1927. године је штампан „научни лист за културу, прогрес и забаву” (Поповић и др. 2020: 190). Циљ овог часописа био је амбициозан – задобијање примата међу гласилима свих Румуна из Баната. Међутим, према Поповићу и др. (2020: 191), невешто конципиран садржај и рекламе (пропаганда) допринели су гашењу часописа после свега неколико бројева. И потоњи часописи румунске националне мањине у РС (*Румунска реч* из 1938, *Нада* из 1927, *Лист румунског народа* културног удружења „Астра” у Вршцу) били су формиран управо са наведеним циљем као примарним. Поред идентитетске мисије, наведени часописи имали су и сличну концепцију – били су широко постављени и усмерени ка култури, књижевности, уметности, васпитању, друштвеним питањима и народу уопште. Упркос неиспуњењу зацртаног циља, ове публикације (у првом реду *Румунска реч*) постале су значајна сведочанства о јавном и приватном животу Румуна у тадашњој Србији, почецима румунске књижевности у нематичној књижевности и држави, слици тадашњег друштва на микро (унутар националне заједнице) и макро плану (унутар већинске нематичне културе и традиције). У односу на наведене књижевне часописе, *Нада* је настојала да оствари своју мисију спајајући књижевност и политику. У књижевном погледу, значајна је њена уређивачка концепција формирања континуитета румунске књижевности кроз спајање дела румунских класика и Румуна савременика у тадашњој Србији. *Нада* је имала књижевни додатак „Банатска омладина”, где су сачувани подаци о првим румунским познатим писцима и младим нараштајима румунских стваралаца у нематичној држави. Резимирајући допринос наведених публикација, можемо истаћи да су оне у великој мери биле информативног и књижевног карактера, не заобилазећи политичку ситуацију мањине и народа тадашње Србије.

У историјату књижевног часописа *Lumina* важну улогу игра један од најзначајнијих песника историје српске књижевности, Васко Попа, који је са координатором тадашње књижевне омладине Вршца покренуо публико-

вање наведеног листа. Најзначајнији књижевни часопис Румуна у Србији покренут је 1947. године; од тада до данас излази у континуитету. Прилози се објављују на румунском језику. Редовни прилив нових бројева часописа *Lumina*, уз Народну библиотеку Србије имају Библиотека Матице српске (1947 – 1992; 1994-), Филолошки факултет у Београду (1966-) и Филозофски факултет у Новом Саду (нарочито у периоду 1977–1992). Поједине бројеве овог часописа имају тек две библиотеке у Србији – НБ „Доситеј Новаковић” у Неготину (за годину 1987) и Народна библиотека Пожега (за 2018. годину); наведени примерци доступни су за рад у читаоници.

Важне податке о контексту појављивања првих књижевних часописа националних мањина у Војводини, те публикације *Lumina* као једне од најстаријих, доносе студије и монографије В. Поповића, Ф. Немета, М. Н. Журке, К. Рошуа и Р. Флоре.⁴

На плану естетске функције књижевних прилога на румунском језику, Поповић, Немец и Журка (2020: 188) констатују да је *Lumina*, а још више издавачка кућа „Libertatea” допринела уздизању вредности „румунске књиге” последњих деценија 20. века до вредности румунске књижевности у матичној држави. *Lumina* је данас најутицајнији књижевни часопис румунске националне мањине у Србији. Излази у Панчеву, а својим радом повезује Румуне у Зрењанину, Алибунару, Вршцу, тачније у девет војвођанских општина и четрдесет и два насељена места у Војводини, уз значајан број (4500) припадника ове националне мањине, насељена у Источној Србији.

Lumina је часопис за културу, уметност и књижевност; према званичном називу, часопис је за „књижевност, уметност и пограничну културу”. До 2022. године, током седамдесетпетогодишњег периода књижевног живота овог часописа објављено је шест стотина четрдесет шест бројева. Излази квартално као једно од најзначајнијих издања издавачке куће „Libertatea”. Према речима директоке издавачке куће „Libertatea”, Мариане Стратулат (Mariana Stratulat) часопис *Lumina* представља „културно-идентитетски симбол Румуна из Војводине”. У наставку, Стратулат додаје да *Lumina* „већ седамдесет пет година успева у својој деликатној мисији да изгради кроз слику и речи праве уметничке вредности, како румунске, тако и универзалне, али и да створи везе између разних народа и култура.” Окосницу часописа чине научни текстови истакнутих личности – културних радника, друштвених делатника, универзитетских професора из РС и иностранства, што изнова сведочи не само о његовом значају за културу и традицију Румуна из РС, већ и о његовом интеркултурном аспекту. Радови се преводе и објављују

⁴ За тему коју разматрамо важно је истаћи да је Раду Флора један од покретача издавачке делатности на румунском језику на подручју данашње АП Војводине. У његовом свеколиком доприносу афирмацији румунске националне мањине у РС, важно је истаћи његово уређивање (и утемељење) књижевног часописа *Lumina*. Наведени рад донео му је низ значајних друштвених признања. Важно је истаћи и његов допринос интеркултурном дијалогу кроз сарадњу *Lumina* са низом часописа и ревија у данашњој РС и иностранству.

на румунском језику. У тренутку писања овог рада, главни и одговорни уредник *Lumine* је Мариора Сфера (Mariora Sfera); претходно, 1995–2020. публикацију је уређивао песник, новинар и публициста Јоан Баба. У финансирању часописа одређеним средствима учествује и Покрајински секретаријат за културу, јавно информисање и односе с верским заједницама.⁵ Уз Национални савет Румуна, Покрајински секретаријат је учествовао и у обележавању 65. годишњице овог часописа. О значају овог часописа на ширем плану сведочи и податак да се његови јубилеји обележавају кроз вишедневне манифестације, као што су „Дани часописа *Lumina* 1947–2012”, којима је обележена 65. годишњица часописа, или пак путем међународних научних симпозијума као што је „*Lumina* и румунска књижевност у Војводини кроз призму европских перспектива”. О научном значају часописа *Lumina* сведочи његово вредновање на листи релевантних часописа Филолошког факултета у Београду, кроз категоризацију часописа водећег националног значаја. У историјату часописа *Lumina* важан је податак о одликовању председника Румунује „заслугом за културу” – „Искром културе” 1988.

Часопис *Lumina* је књижевно-просветно и научно усмерен, те се његова представљања читалачкој публици неретко дешавају на високошколским установама, као што је Катедра за матерњи језик Високе школе струковних студија „Михаило Павлов” у Вршцу, „Језички клуб” студената наведене установе, као и школе у којима се настава одвија на румунском језику, а којих у овом тренутку има тринаест.

3.1. Рубрике часописа *Lumina*

Часопис *Lumina* има неколико устаљених књижевних и публицистичких рубрика; троброј 4–6. из 2021. године садржи следеће рубрике (редоследом навођења у садржају): интервју (Interviu), евокацију (Evocări), књижевну историју, есеј (обједињено) / *Istorie literară, eseu*, рођендани, поводи (Aniversări), презентације, сигнали, читања (Prezentări, semnale, lecturi), некролог (Necrolog), истраживања (Cercetări), галерију *Лумине* (Galeria *Lumina*), најаве / у припреми (În premieră) и занимљивости (Curiozități). У броју који је узорак нашег истраживања, најобимније су рубрике књижевна историја, есеј и презентације, сигнали, читања. У рубрици о историји књижевности и есеју подједнако су заступљени огледи и есеји о румунској, текућој војвођанској (када говоримо о регионалном аспекту књижевности) и српској националној књижевности (конкретно, у наведеном броју налазе се огледи о стваралаштву Васка Попе и Данила Киша). Стога можемо закључити да ова рубрика доприноси интеркултурном дијалогу, као једном од значајних циљева часописа националних мањина. Друга обимнија рубрика још је отворенија за међукултурни дијалог: у њој се објављују разне

⁵ По конкурс у из 2021. године, Покрајински секретаријат доделио је часопису *Lumina* 150.000 динара.

научне расправе поводом актуелног друштвеног, културног, лингвистичког тренутка у РС, Румунији, Мађарској, Белгији и др. земљама; такође, у овој рубрици се публикују прикази румунских часописа у другим нематичним земљама. Рубриком меридијани, паралеле настоји се „прекогранично” афирмисати савремено стваралаштво румунских писаца у РС. Рубрике евокације и некролог кореспондирају усмереношћу ка прегалачким личностима заслужним за афирмацију и очување националног и културног идентитета румунског народа у РС. Остале рубрике садрже жанровски различите књижевноуметничке и књижевнокритичке прилоге. Прилози поштују стандарде научноистраживачког рада и академског дискурса. Клизне тематске рубрике су сећања/споменице (Remember), издавање књиге (Lansare de carte), избор песама (SELECTII DE POEZII), рестаурација верских објеката, јавних установа и др. / Restaurări, портрет (Portret), меридијани, паралеле, прекограничност (Meridiane, paralele, transfrontaliere), пројекат (Proiecte). Такође, ни редослед рубрика није у потпуности устаљен. За друштвени, културни и јавни живот румунске националне мањине у РС важни и вредни су чланци о непрофитним удружењима, уметничким изложбама у чијој организацији и реализацији учествује и часопис *Lumina*, о издавачким кућама – изазовима са којима се суочавају на микро и макро плану и сл., репортаже о културноисторијским споменицима, а нарочито расправе о језику – споменици националног идентитета и емпиријска истраживања о познавању румунског језика међу млађом популацијом.⁶ На основу анализе (под)жанрова часописа *Lumina* можемо закључити да је његова концепција, а ово се може односити и на остале часописе националних мањина, блиска Шкловском (1995) виђењу књижевног часописа као *оригиналног књижевног облика*, чија је естетичка и неестетичка грађа *специфично семиотичка*, а жанрови и текстови срасли у *јединствену органску целину*; другим речима, појављивање и дистрибуирање жанрова у часопису националне мањине без изузетка условљено је часописним контекстом, односно његовом културном мисијом (блаже је речи уређивачком политиком). Овоме треба додати и запажање Весне Матовић (2010: 8) да „постоји јача органска веза између одређеног типа периодичних публикација и неких врста жанрова”, што се у контексту књижевних часописа националних мањине, те на микроплану *Lumina* читава у заступљености рубрика *сећања, повода*, те новинског извештаја – информација о националним мањинским културним пројектима. Ове рубрике сачињене из неестетичке грађе остварују сазнајну и етичку функцију *Lumina* као *књижевног облика*.

Сталним рубрикама *Lumina* припада уводник. По канону жанрова (књижевне) периодике, аутор уводника је главни уредник часописа; реч је о програмском својеврсном тексту којим се назначава правац и смер деловања

⁶ Ово се односи на чланак „Despre locuri și oameni: Câtă limbă română mai știu copiii noștri?” (Greoneaș 2021: 75–79).

часописа (и сваког његовог броја) или се пак њиме читалац уводи у расправу о појединим питањима којима се посвећују поједини темати часописа (нав. према: Тутњевић 2010: 68). У броју – узорку, уз апелацију читалаца, поздраве и благослове, укратко се указује на мисију текућег броја часописа. Овде је важно и појашњење измене лога и насловнице часописа, са циљем обележавања 75/76. годишњице постојања издавачке куће „Libertatea”. Уводник доноси кратак преглед садржаја и његову мотивацију. Важно је напоменути да је часопис *Lumina* илустрован, а међу ликовним прилозима су фотографије аутора чланака, културних догађаја, документарну грађу, као и уметничке слике афирмисаних и неафирмисаних стваралаца румунске и ине националности. У импресуму часописа налазе се информације о претплати и захвалност пренумерантима који доприносе виталности ове значајне националне мањинске публикације.

*

Важно питање теорије књижевних часописа јесте како „кодови и поруке жанровски различитих текстова, новинског и песничког, смештени у исти кадар перцепције, утичу на њихово разумевање.” (Петров 2010: 40) Књижевни часопис је својеврсни *отворени хронотон* (Петров 2010: 41); часопис националне мањине, усмерен ка наизглед „затвореном” кругу читалаца, у основи је дијалогски оријентисан, а фронт његовог деловања је поље културе; циљ је културна размена у оба смера јер је она: 1. неминовна у контексту суживота националне мањине и већинске у нематичној земљи; 2. нужна за интеграцију националне мањине у (мулти)културној средини нематичне државе. Дијалог, интеркултуралности – културна размена јесу оквири који усмеравају код текстова „у сенци” ове мисије, књижевних и новинских прилога часописа националних мањина.

Литература

- Матицки 1997: М. Матицки, *Летопис српског народа*, Београд 1997.
- Матовић 2010: В. Матовић, „Жанрови у периодици”, у: В. Матовић (ур.), *Жанрови у српској периодици, зборник радова*, Београд – Нови Сад: Институт за књижевност и уметност – Матица српска, 2010, 7–13.
- Петров 2010: А. Петров, „Периодика као жанр”, у: В. Матовић (ур.), *Жанрови у српској периодици, зборник радова*, Београд – Нови Сад: Институт за књижевност и уметност – Матица српска, 2010, 17–43.
- Поповић, Немет, Ненадић Журка 2020: В. Поповић, Ф. Немет, М. Ненадић Журка, „Развој књижевног стваралаштва на румунском језику у Војводини после Првог светског рата”, *Култура*, 2020, бр. 168, стр. 188–204
- Регистар националних савета националних мањина РС: <http://mduls.gov.rs/registri/registar-nacionalnih-saveta-nacionalnih-manjina/?script=lat> [9. 10. 2022]

- Sfera (2021): M. Sfera (ed.), *Lumina*, LXXIV, Seria nouă, nr. 4-6/2021
- Sfera (2021): M. Sfera (ed.), *Lumina*, LXXIV, Seria nouă, nr. 7-9/2021.
- Sfera (2022): M. Sfera (ed.), *Lumina*, LXXV, Seria nouă, nr. 1-3/2022
- Тутњевић 2010: С. Тутњевић, „О интерактивности периодике и жанра”, у: В. Матовић (ур.), *Жанрови у српској периодици, зборник радова*, Београд – Нови Сад: Институт за књижевност и уметност – Матица српска, 2010, 59–72.
- Херор 2013: Н. Херор, „Култура националних мањина”, *Време*, бр. 1199–1200, 26. 12. 2013.
- Шкловски 1995: В. Шкловски, „Часопис као књижевни облик”, *Итака*, нулти број, Београд, 1995.

Mirjana Bojanić Ćirković

LITERARY MAGAZINES OF NATIONAL MINORITIES IN RS

Case study: Lumina magazine

Summary

The paper provides a concise overview of the goals, outcomes, socio-cultural mission and importance of literary magazines of national minorities in the Republic of Serbia, on the example of one of the publications of this type with a long tradition, directed towards the Romanian national community as one of the most numerous in the RS. The research focuses on a specific genre of periodicals - editorials, and columns - social issues, essays, translations, etc., which in the context of the mentioned material have a special function. Due to the specific circumstances that influence the shaping of the mentioned material, the interpreted publication will be doubly contextualized - in the given national literature and in the intercultural context, where special attention will be paid to the intercultural dialogue of national minority journals.

Keywords: literary magazines (periodicals), national minority, culture, politics, ideology.